

3. A fentebb ismertetett tanulmánykötet a szerző történeti és jelenkori névföldrajzi, valamint nyelvpolitikai kutatásainak keresztmetszetét adja. A több évtizednyi kutatáson alapuló eredményeket közlő írások bizton számíthatnak a széles szakmai közönség érdeklődésére.

TÖRÖK TAMÁS

egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>, e-mail: torokt@ujs.sk

Vörös Ottó, Szülőföld, nyelv, tudomány

Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 3. Savaria University Press, Szombathely, 2022. 290 lap

1. A 80 éves VÖRÖS OTTÓ tiszteletére az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszéke egy impozáns kötetet jelentetett meg. A közel háromszáz oldalas kiadvány az ünnepelt korábban megjelent írásait, konferencia-előadásait, illetve ezeknek a szerző által újragondolt, átszerkesztett változatát tartalmazza. A tanulmánykötetet lapozgatva a szakma által méltán tisztelt kolléga eddigi életművének keresztmetszetét tekinthetjük át. Helynévkutatás, nyelvtörténet, nyelvjárások és írói nyelv, kétnyelvűség és nyelvpolitika, valamint tudománytörténet. Ezen témakörök a legfőbb mozgatórugói VÖRÖS OTTÓ munkásságának, illetve ezen témakörök köré rendeződnek a kötet válogatott tanulmányai is.

2. A kiadvány HAJBA RENÁTA, TÓTH PÉTER és VÖRÖS FERENC közös előszavával indul, melyben röviden bemutatják ünnepelt kollégájuk életpályájának legfontosabb állomásait (12). Megtudhatjuk, hogy VÖRÖS OTTÓT már főiskolás diákként, a Pécsi Tanárképző Főiskolán is foglalkoztatta szülőfaluja hagyományos gazdálkodásának ismeretanyaga s annak szó-kincse; erről pályamunkát is írt. Középiskolai tanárként kapcsolódott be Vas megye földrajzi neveinek gyűjtésébe. Tevékenységének köszönhetően nemcsak a felgyűjtött települések és a precízen lejegyzett adatok számát gyarapította, hanem az egyetemi doktori és kandidátusi értekezését is a helynevekkel kapcsolatos kutatási eredményeiből írta. 1974-től a Szombathelyi Tanárképző Főiskolának (illetve utódintézményeinek) az oktatója, majd több külföldi felsőoktatási intézmény vendégtanára volt. A Mariborban, Nyitrán, Pozsonyban, majd a révkomáromi Selye János Egyetemen eltöltött tevékeny éveknek köszönhetően a határon túli magyarok nyelvhasználatának, oktatási és nyelvpolitikai helyzetének egyik legkiemelkedőbb ismerőjévé, kutatójává vált. Ezen időszak alatt az érintett régiók tanár szakos hallgatóinak generációi tapasztalhatták meg, hogy a Tanár Úr nemcsak kiemelkedő szakmai tudással rendelkezik, de empatikus, segítőkész, született pedagógus is.

Az előszót GUTTMANN MIKLÓS és MOLNÁR ZOLTÁN nyugalmazott főiskolai tanároknak a tanulmánykötethez írt ajánlása követi (13–14).

3. A könyv szerkezetileg öt nagyobb részre osztható, melyeket a VÖRÖS OTTÓ sokoldalú tudományos érdeklődésének fókuszába kerülő témákat vizsgáló tanulmányok alkotnak. Az első fejezet kilenc szakcikkből áll, melyek földrajzi nevekkkel kapcsolatos kérdéseket

vizsgálunk (15–86). Az írásoknak köszönhetően megismerkedhetünk az Őrség, Vas megye és a tágabb Nyugat-Dunántúl, valamint két határon túli régió – az Ipoly és a Garam mente – földrajzi neveinek jellegzetességeivel. Az első tanulmányban a régi Őrség helynévanyagának gyakorisági mutatóit és jelentésbeli összefüggéseit vizsgálva művelődéstörténeti következtetéseket von le a szerző. A történeti névanyag bizonyos elemei gazdálkodás- és ipartörténeti tanulságokról, valamint településtörténeti és határhasználati kérdésekről is vallanak. A természetes névadáson túl a hivatalosan irányított névadó tevékenység eredményeit is láttatja a szerző. A következő tanulmány az őrségi földrajzi nevek tipológiájával foglalkozik. A feldolgozás módszere nem tér el a korábbi tipológiák rendszerétől, melyek közül VÖRÖS OTTÓ elsősorban KÁZMÉR MIKLÓS alsó-szigetközi munkáját (1957) tekinti irányadónak. A cikk végén az alapelemek és a megkülönböztető elemek megterheltségének adatait olvashatjuk. A soron következő írás a névtáraink által a nyelvjárási szókészlet vizsgálatára nyújtott lehetőségekre hívja fel a figyelmet, ezt pedig az egyelemű helynevek *hová?* kérdésre válaszoló alakjait bemutató szakcikk követi. Az ország nyugati felének helynévanyagát különböző szempontokból bemutató tanulmányokat a Vas megye helyneveiben előforduló növényneveket vizsgáló, illetve a Nyugat-Dunántúl helyneveinek *csep-* ~ *csepe-* tövet tartalmazó csoportjáról érkező írások zárják. A soron következő tanulmányban a magyar nyelvterület északi vidékének két régiójából származó helynevekben előforduló ritka tájszavakról olvashatunk. A vizsgált földrajzi nevek az Ipoly és a Garam menti települések névanyagát gazdagítják. A cikk a bemutatott helynevek elhomályosult köznévi jelentésére, illetve a névadás motivációját az ÚMTsz. vonatkozó szócikkeivel való összevetést követően igyekszik fényt deríteni. VÖRÖS OTTÓ kandidátusi dolgozatában a nyugat-dunántúli vízrajzi köznevek szóföldrajzával foglalkozott. A vizsgálat kibővítésére tett kísérlet eredményeit foglalja össze a Regionalizmusok és archaizmusok szlovákiai magyar vízrajzi köznevekben című tanulmány. A helyneves tematikával foglalkozó fejezetet a mikrotoponimák többnyelvűségben játszott nyelvi szerepével foglalkozó írás zárja, melyben szerzőnk a témához csak részben kapcsolódó, de időszerű kérdésre – a helységnevek tankönyvbeli használatára – is kitér.

A kötet második egysége, mely négy rövidebb, szótörténettel foglalkozó írást tartalmaz, szintén nem távolodik el a helynevek témakörétől (87–104). Az első tanulmány a *tanárok* szó etimológiájához mint lehetséges földrajzi köznévi archaizmushoz szolgáltat tanulságos adatokat. A következő helynévtörténeti kérdésekkel, kilenc köznévi névrész etimológiájával foglalkozik: helynévtári adatok vizsgálatával szótörténeti és szóföldrajzi ismereteinket gazdagítja. A fejezet harmadik írása a *gáj* ~ *háj* szláv kölcsönszavak magyar tulajdonnevekben való megjelenését taglalja. A szótörténeti cikkek sorát a 'patak' jelentésű *séd* földrajzi köznévi történetének alakulásáról szóló munka zárja.

A harmadik fejezet írásai a nyelvjárásokkal és az írói nyelvvel foglalkoznak (105–156). A Berzsenyi költészetében előforduló nyelvjárási elemek, tájszavak használatáról kaphatunk pontos képet a fejezet nyitó tanulmányának köszönhetően. A következőkben a mondatok szintjén megjelenő nyelvjárási jelenségek vizsgálatának néhány elvi-módszertani, valamint gyakorlati kérdését veti fel a szerző, majd a határon túli magyar nyelvváltozatok sajátosságaira mutat rá néhány tanulmány. Ezek közelebbi témái: a Nyitra-vidék magyar nyelvjárásainak szókészletében megjelenő idegen – elsősorban német és szlovák – hatás; a szlovákiai magyar nyelvjáráskutatás helyzete; adalékok a keleti palóc nyelvjárás kérdésköréhez; állami változatok-e a határon túli magyar nyelvváltozatok; a határon túli magyar nyelvhasználat kapcsolatos tananyag magyar közoktatásba való beemeléseinek fontossága. Történeti

dialektológiai kérdésekkel foglalkozik a Nyelvjárási jelenségek a késő középkori őrsei írásbeliségben című szöveg, majd Arany János írói nyelvéről értekezik a szerző, végül nyelvünk újabb regionális fejleményeit ítéli meg a fejezet záró írásában.

A kötet negyedik fejezetébe a kétnyelvűség, az oktatás és a nyelvpolitika kérdéseit taglaló tanulmányok kerültek (107–218). Az első három írás VÖRÖS OTTÓ szlovéniai tapasztalataira épül, az ottani magyar nyelvhasználat egy-egy szegmensét mutatja be. Olvashatunk a népi kétnyelvűség kultúráközvetítésben játszott szerepéről egy szlovén nyelvjárásban megjelenő magyar szóképzleti elemek tanulságán keresztül. Ezt követően a szlovéniai magyarok nyelvi és identitástudatának, valamint nyelvi képességeinek a kétnyelvű oktatás bevezetése óta történt változásáról kapunk árnyalt képet. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő, a szlovéniai kétnyelvű oktatást és annak tankönyveit elemző írás, majd több közép-európai állam példáján keresztül mutatja be a szerző a nyelvhasználat szabályozására tett kísérleteket, nyelvtörvényeket. A nyelvvesztés fokozataival ismerkedhetünk meg egyének és kisközösségek névhasználatának vizsgálatán keresztül a fejezet következő tanulmányában. VÖRÖS OTTÓ előbb a nyelvi hiány mibenlétét, annak két csoportját mutatja be, majd azt az ún. „kisebbségi” beszédhelyzetekre specifikálja. Kitér a magyarországi helynévismeret beszűkülésének okaira, majd a mikrotoponimák és a személynévhasználat kisebbségi magyar nyelvű közösségekben megjelenő jellemzőire, a nyelvi hiány felől közelítve meg azokat. A határon túli névkutatás és hozadéka a nyelvi tervezésben című tanulmány a kisebbségi hely- és személynévhasználat vizsgálatának hasznát, ezen eredmények figyelembevételének a helyi nyelvpolitikai döntések előkészítésében, illetve a nyelvtervezés folyamataiban való fontosságát hangsúlyozza. VÖRÖS OTTÓ szerint ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, mindenképp szakszerű névgyűjtésekre és ezek tudományos feldolgozásaira van szükség. A fejezet további tanulmányai a kétnyelvűség és személynévhasználat kérdésével, valamint a tankönyvek névhasználatának nyelvpolitikai vonatkozásaival foglalkoznak. Az első témával kapcsolatban egy Kárpát-medencei helyzetképet kapunk. A második esetben azon felül, hogy megismerkedhetünk a tulajdonneveknek az anyanyelv elsajátításában betöltött sajátos szerepével, illetve tankönyvekben való megjelenésével, konkrét ajánlásokat is olvashatunk a pedagógiai programok összeállítói számára. A tárgyalt szakasz záró írásai a névadás, a névviselés és az identitás kapcsolatát, valamint a szerzőnek a nyelvről, a nemzetéről, a hazáról és az identitásról vallott gondolatait fejtegetik.

A kötet záró, ötödik fejezete VÖRÖS OTTÓ tudománytörténeti írásaiból válogat (219–266). Az első három Arany A. László munkásságát mutatja be. Betekintést nyerhetünk a jeles szlovákiai magyar nyelvész magyar–szlovák szóképzleti kölcsönhatásokkal kapcsolatban tervezett – sajnos egészében meg nem valósult – kutatásába, illetve tudományszervező tevékenységébe. Ezt követi az 1684-ből származó Körmendi kódex bemutatása, melyben szerzőnk a kiadvány keletkezéstörténetével és nyelvezetével foglalkozik. A következő írás a kódex összeírójának szülőhelyét igyekszik kideríteni. A fejezet két további tanulmánya Gyöngyösi Palinódiájának történetéhez szolgáltat érdekes adatokat, zárásként pedig az Őrségről szóló első monográfiával ismerkedhetünk meg.

4. A kiadvány végén VÖRÖS OTTÓ nyelvészeti közleményeinek tematikus felsorolását, illetve a kötet írásainak eredeti megjelenési helyére vonatkozó információkat találjuk (266–290).

5. A bemutatott kötet a 80 éves VÖRÖS OTTÓ munkássága, tudományos tevékenysége során elért szakmai eredményei előtt tisztelegnek kollégái. A gazdag – és folyamatosan bővülő – életművet reprezentáló írások a tanár úr által kutatott főbb témakörök mentén rendeződnek fejezetekbe. A kiadvány hasznos olvasmány többek között a névtan (elsősorban a helynevek), a nyelvtörténet, a nyelvjárások, a kétnyelvűség és a nyelvpolitika területén kutatók számára.

TÖRÖK TAMÁS

egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3116-9875>, e-mail: torokt@ujis.sk

Szilágyi-Varga Zsuzsa, Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban

A Magyar Névtár Kiadványai 59. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 235 lap

1. SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA monografikus munkája a partiumi Kisbábony és Szalárd települések helynév-szociológiai jellemzőit, mintázatait vizsgálja a két falu helynévanyagának bemutatásával.

HOFFMANN ISTVÁN arra hívja föl a figyelmet (2015: 18), hogy a szociolingvisztika inspiráló hatása a (hely)névkutatásban – mértékét tekintve – elmarad a lehetőségek sokaságától, amelyet ez a társadalmi aspektust érvényesítő megközelítés kínálhat. Ennek okát abban látja, hogy a nevekre irányuló kutatások (korábban főként, de ma is nagy arányban) inkább a helynevek keletkezésére irányulnak, mintsem használatukra. Az utóbbi évtizedben nőtt a szociolingvisztika iránti érdeklődés, a személynévi kutatások mellett helynév-szociológiai munkák sora is napvilágot látott. A jelen kötet e sorba (GYÖRFFY 2018 stb.) illeszkedik.

HOFFMANN ISTVÁN azt is leszögezi, hogy a névhasználat mélyreható vizsgálata újfajta módszereket kíván a névgyűjtés és az elemzés terén, s ezekhez szükségképpen létre kell jönnie a megfelelő terminológiának is. Ennek bizonyos értelemben vett megvalósulását láthatjuk jelen kötet elméleti alapozásában is. Kapcsolódva HOFFMANN ISTVÁN utóbbi gondolatához, RESZEGI KATALIN monográfiája (2022) számos terminus vizsgálata és rögzítése mellett egy alfejezetben kitér a kognitív térkép és a helynévhasználat funkcionális viszonyának bemutatására is. Ennek tanulságai ugyancsak nélkülözhetetlen alapját képezik a különféle helynév-szociológiai vizsgálatoknak (RESZEGI 2022: 87–115), s az ott bemutatott alapvetések visszaköszönnek SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA munkájában is, különösen a település képi ábrázolásáról szóló kísérlet kapcsán.

A kötet, amely a szerző 2020-ban megvédett doktori dolgozatának továbbfejlesztése, öt fő fejezetből áll, amelyek további alfejezetekre tagolódnak. A monográfiát egy főként tartalmi és terminológiai kérdéseket tárgyaló bevezető (7–10), valamint egy összegző tekintés (215–220) keretezi, amelyet az irodalom- és forrásjegyzék követ (223–232).